

УДК 378.046-021.68-051:502(09)

Жорова І. Я.*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АТЕСТАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ (70-80 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті представлено організаційно-методичні аспекти атестації педагогічних кадрів у 70-80 роках ХХ століття. Зокрема розкрито особливості атестації в пілотних областях, запровадження систематичної, обов'язкової атестації на всій території Української РСР, трансформації епізодичного (передатестаційного) вивчення роботи вчителя до системи оцінювання педагогічної діяльності за п'ять років (міжатестаційний період).

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення атестації вчителів у 70-80 роках ХХ століття. Представлено кількісний і якісний діахронний аналіз результатів атестації педагогів. Висвітлено досвід роботи обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів щодо організаційно-методичного супроводу атестації педагогічних кадрів.

Ключові слова: атестація педагогічних кадрів, нормативно-правове забезпечення, розвиток професіоналізму педагогів, інститути підвищення кваліфікації вчителів.

Реформування національної системи освіти на початку ХХІ століття центрує увагу науково-освітньої спільноти на необхідності підвищення якості освіти, модернізації змісту навчання, оптимізації технології і методів організації навчально-виховного процесу. Перехід шкіл у режим інноваційного розвитку, прогрес педагогічних й інформаційних технологій та інші нововведення значно підвищують вимоги до професійної компетентності вчителя.

Одним із показників рівня професійного розвитку педагогів є атестація педагогічних кадрів, метою якої є визначення рівня професіоналізму вчителя, стимулювання підвищення професійної компетентності, продуктивності педагогічної діяльності, розвиток творчої ініціативи, забезпечення соціальної захищеності освітян в умовах ринкових відносин шляхом диференціації оплати праці. У той же час аналіз механізмів та організаційно-методичного інструментарію, що використовуються для визначення рівня професіоналізму вчителів, свідчить про недостатнє опрацювання цього питання.

Тому в контексті пошуку оптимального організаційного та методичного забезпечення атестації педагогів важливим джерелом інформації є вивчення вітчизняного досвіду й узгодження його з тенденціями розвитку сучасної системи освіти.

Нині в українській педагогіці активізувалися історичні пошуки в напрямку вивчення особливостей становлення й розвитку неперервної педагогічної освіти, професійного розвитку вчителя та ін.

Питанням професійного розвитку педагогів у системі післядипломної освіти присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: С. Змеєва, І. Зязюна, А. Кузьмінського, Н. Протасової, Т. Сорочан та інших. Проблеми розвитку освіти та педагогічної думки висвітлено у працях О. Адаменко, Л. Вовк, В. Курило, Л. Тимчук та інших учених.

Метою статті є аналіз організаційно-методичних аспектів атестації педагогічних кадрів у 70-80 роки ХХ століття в Українській РСР.

Соціальний і науково-технічний прогрес, новий зміст навчання та виховання у 70-80-ті роки ХХ століття підвищили вимоги до якості підготовки вчителів, що визначалася високим ідейно-теоретичним рівнем, ґрунтовною ідеологічною підготовкою, глибокими фаховими знаннями, ерудицією. Саме тому серед пріоритетних завдань системи підвищення кваліфікації було розширення наукових знань учителя, оволодіння спеціальними й суміжними науками та психолого-педагогічна підготовка.

© Жорова І. Я.

Важливого значення щодо стимулювання професійного розвитку вчителів набувало визначення рівня професіоналізму вчителя. З огляду на це 1972 року з метою апробації було організовано атестацію педагогів у 6 сільських і 2 міських районах Української РСР (Донецька, Львівська, Миколаївська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області).

У пілотних областях і районах із запровадження атестації було розроблено та реалізовано відповідні підготовчі заходи. Означені питання обговорювалися на серпневих нарадах, у педагогічних колективах шкіл. В областях на допомогу відділам народної освіти надсилалися директивні й інструктивні матеріали.

Підготовча робота до атестації викликала значний інтерес серед учителів до науково-теоретичних проблем подальшого вдосконалення форм і методів навчання й виховання школярів, активізувала їх участь у громадсько-політичному житті, у роботі з підвищення науково-теоретичного рівня і методичної кваліфікації. Ці питання періодично висвітлювалися на сторінках педагогічної преси. Реалізація попередніх організаційних заходів сприяла підвищенню персональної відповідальності кожного вчителя за якість навчання й виховання учнів.

Тож, урахувуючи позитивний вплив атестації на професійний розвиток учителів, з метою стимулювання постійного підвищення кваліфікації, педагогічної майстерності і творчої ініціативи педагогів Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 20 червня 1972 року № 463 «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи» запроваджено систематичну, раз на п'ять років, атестацію вчителів. Вона мала сприяти поширенню передового педагогічного досвіду, підвищенню ефективності праці й персональної відповідальності кожного вчителя за якість навчання та виховання учнів. У той же час запровадження атестації потребувало посилення уваги до розвитку професіоналізму вчителів, підвищення його ідейно-політичного рівня і кваліфікації [4].

Основні детермінанти розвитку освіти та механізми реалізації поставлених завдань визначено в Законі Української РСР «Про народну освіту» (1974 р.). Установлені основи законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту розкривали єдність і в той же час своєрідність навчально-виховної роботи на кожному ступені, утверджували ідею наступності в навчанні дітей, підлітків, юнацтва. У новому документі наголошувалося на необхідності забезпечення органічного зв'язку теорії з практикою. З огляду на поставлені завдання, в Основах законодавства розглянуто особливості підготовки педагогічних кадрів. Адже реальний зміст освіти визначається повсякденною працею кожного вчителя, який має забезпечувати зв'язок навчання з життям, з розвитком науки й техніки, постійно поповнювати знання, удосконалювати педагогічні прийоми і методи, творчо підходити до навчання й виховання [2].

З урахуванням оновлення змісту педагогічної діяльності, підвищення вимог до професійного рівня вчителя в січні 1976 року в республіці розпочалася масова систематична атестація вчителів. Цього року було атестовано 75,7 тис. педагогів, що складало 19,3 % від загальної кількості педагогів, наступного – 66,9 тис. учителів, що складало 17,4 % [6, с. 5-9]. Як свідчать архівні джерела, за підсумками атестації 1976–1980 рр. атестаційні комісії визнали, що 286 тис. учителів (88,9 %) відповідають займаній посаді, з них 90,5 тис. (28,1%) заслуговують заохочення. Найкращим педагогам, які досягли значних успіхів у навчально-виховній роботі, присвоїли звання «учитель-методист» (424 особи) та «старший учитель» (1218 осіб). Із загального числа вчителів, що пройшли атестацію, 35,7 тис. осіб (11 %) визнані такими, що відповідають займаній посаді за умови виконання рекомендацій комісії. Також слід зазначити, що за висновками обласних атестаційних комісій було звільнено з роботи 51 вчителя [7].

З метою організованого проведення атестації було розроблено Положення про порядок проведення атестації вчителів загальноосвітніх шкіл, де визначено терміни проведення атестації та її періодичність, атестаційну комісію та її склад, порядок

проведення атестації й реалізацію рішень атестаційної комісії. Атестація вчителів шкіл проводилася з метою подальшого зростання ідейно-теоретичного рівня, ділової кваліфікації, педагогічної майстерності та творчої ініціативи вчителів. Атестація мала сприяти поширенню передового досвіду, підвищенню персональної відповідальності вчителя [3].

Запровадження атестації педагогічних кадрів стимулювало всі ланки системи підвищення кваліфікації до пошуку нових ефективних форм роботи з педагогами, спонукало до вдосконалення методичної роботи та виводило на новий рівень самоосвітню роботу освітян.

Ураховуючи позитивний стимулювальний вплив атестації на професійний розвиток вчителів, підвищення персональної відповідальності за якість педагогічної праці, удосконалення внутрішньошкільного контролю і керівництва навчально-виховним процесом, було прийнято рішення розпочати другий п'ятирічний цикл атестації в січні 1981 року. Зокрема було складено план атестації на 1981-1985 рр, що передбачав щорічну атестацію 20–25% учителів та фактично забезпечував 100 % охоплення всіх педагогів атестацією протягом 5 років [7]. Утім 1983 року було атестовано 66,7 тис. учителів, що становило лише 18,8 % від загальної кількості педагогів, які підлягають атестації [5], та зумовлювало необхідність подальшого пошуку шляхів удосконалення атестації вчителів.

З огляду на актуальність питання атестації педагогів обласні інститути вдосконалення кваліфікації вчителів також активізували свою діяльність у зазначеному напрямку: зокрема введено новий вид занять – цільові курси та проблемні семінари для вчителів, які одержали рекомендації в процесі атестації. Також інститути надавали допомогу в організації процесу атестації. Наприклад, Кіровоградський ІУВ розробив «Рекомендації щодо складання характеристик учителів, які підлягають атестації». Згідно з цим документом у професійній діяльності вчителя оцінювались:

- якість викладання наук: виконання навчальних програм; ідейність і науковість викладу навчального матеріалу; формування в учнів марксистсько-ленінського світогляду, комуністичних переконань; забезпечення індивідуалізації та диференціації навчання; уміння керувати процесом засвоєння знань; ефективність застосування нових форм і методів навчання; розвиток творчих здібностей учнів; озброєння учнів умінням самостійно здобувати й застосовувати знання; стимулювання пізнавальної активності учнів; володіння педагогічним тактом;

- участь учителів у методичній роботі: рівень індивідуальної самоосвітньої роботи педагога, творче застосування знань, набутих шляхом самоосвіти; безпосередня участь учителя в різних формах методичної роботи; розроблення вчителем окремих проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховного процесу, його експериментальна наукова робота; виступи з власного досвіду в пресі; вивчення й використання у своїй роботі надбань найкращих учителів того чи іншого фаху [1, с. 97-101].

На початку 80-х років ХХ століття реформа школи проводилася відповідно до програмних настанов червневого (1983 р.) Пленуму ЦК КПРС і мала на меті підняти її роботу на новий якісний рівень. Як зазначено в «Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.), успішне розв'язання складних завдань навчання й виховання молоді вирішальною мірою залежало від учителя, його ідейної переконаності, професійної майстерності та культури. З огляду на це, наголошувалося як на підготовці вчительських кадрів, так і на подальшому вдосконаленні системи підвищення кваліфікації вчителів. Визначено доцільними організацію перепідготовки педагогів раз на чотири-п'ять років, посилення уваги до політичного навчання педагогічних працівників. При цьому зазначалося, що вчителю мають бути створені необхідні умови для постійної самоосвіти і вдосконалення [8].

З метою дальшого вдосконалення роботи з перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та створення умов для постійної самоосвіти вчителів

у Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по вдосконаленню підготовки, підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти і професійно-технічної освіти та поліпшенню умов їх праці та побуту» від 15.05.1984 р. Міністерству освіти СРСР і Міністерству вищої і спеціальної освіти СРСР доручено: забезпечити розвиток інститутів удосконалення вчителів як центрів науково-методичної роботи з педагогічними кадрами, підвищення їхньої професійної майстерності, узагальнення і поширення ППД, створювати в цих інститутах відповідні кафедри; забезпечити вдосконалення атестації вчителів та інших педагогічних працівників, посилюючи її стимулювальну роль у постійному зростанні їхньої кваліфікації, педагогічної майстерності і творчої ініціативи [8].

Як свідчать архівні документи, позитивний досвід проведення атестації вчителів нагромаджено у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Миколаївській, Одеській, Тернопільській та інших областях.

Заслуговує на увагу досвід проведення атестації вчителів у середній школі № 14 м. Дрогобича Львівської області. У школі перейшли від оцінювання роботи педагога в передатестаційний період до оцінювання його діяльності за п'ятирічку.

Комплексним планом внутрішньошкільного керівництва і контролю передбачалася перевірка роботи всіх учителів протягом навчального року не розрізнено, а по групах за спеціальністю, що давало можливість комплексно вивчити стан викладання навчальних предметів. Робота вчителя вивчалася не лише як фахівця, а й як класного керівника, завідувача навчального кабінету, члена (керівника) методичного об'єднання. У результаті цього оцінювання діяльності вчителя здійснювалося за систематичну роботу протягом п'яти років, що виключало випадки суб'єктивізму, однобокості в оцінювання їх праці.

Удосконалювалася діяльність робочих груп рай(міськ)вно, при цьому головна увага приділялася об'єктивності оцінки праці вчителя, викоріненню формалізму в проведенні атестації. Особлива увага зверталася на системність вивчення діяльності вчителя, на глибину й об'єктивність висновків. До засідання робочої групи кожен учитель, що атестувався, оформляв виставку наочних посібників, конспекти найкращих уроків, лекцій, з якими виступав перед батьками і населенням. У процесі атестації вчителів багато уваги приділялось також і запровадженню у практику роботи передового педагогічного досвіду.

Міністерство освіти Української РСР рекомендувало ефективно використовувати атестацію як один з важливих організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на поліпшення діяльності педагогічних колективів. Зокрема наголошувалося на доцільності використання присвоєння звань «старший учитель» та «учитель-методист» як ефективної форми морального й матеріального стимулювання педагогів; на масштабному пропагуванні передового досвіду цих вчителів, активному залученні їх до читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять на курсах підвищення кваліфікації вчителів [5].

На виконання наказу Міністерства освіти СРСР від 25.04.1985 року № 78 і нового Положення про порядок проведення атестації педагогічних кадрів у республіці розпочато третій цикл атестації вчителів. 1986 року в республіці атестовано 72,2 тис. учителів (19,3 %). За наслідками атестації по Українській РСР 2092 учителям присвоєно звання «Учитель-методист» (2,9 % від загальної кількості атестованих), 4707 осіб – «Старший учитель» (6,5 % від загальної кількості атестованих). Слід зазначити, що норму з присвоєння звання «Учитель-методист» у цілому по республіці виконано на 86,3 %, «Старший учитель» – 97,1 %. Особливу увагу в наказі приділено більш активному використанню можливостей морального й матеріального заохочення педагогічних кадрів шляхом присвоєння звань; плануванню, підготовці та проведенню атестації педкадрів; об'єктивному оцінюванню діяльності вчителів; якості оформлення атестаційної документації [6, с. 3-4]. Аналіз змісту наказу дозволяє зробити висновок,

що позитивний вплив на мотиваційну сферу атестації певною мірою нівелював формалізм щодо організації її проведення та директивні вказівки щодо передбачуваних результатів.

Наприклад, у Житомирській області за роки XI п'ятирічки на 61 особу не виконано норму присвоєння звання «Вчитель-методист» і 128 осіб – «Старший учитель». З іншого боку, у довідці вказується на те, що атестація ще не стала засобом підвищення майстерності вчителя, мав місце лібералізм в оцінюванні їхньої діяльності. Підставою для таких висновків став той факт, що тільки 4,8 % учителів, які атестувалися, отримали рекомендації для покращення своєї роботи [9, арк. 25]. Аналіз документа засвідчує, що важливим показником ефективності атестації вчителів була плановість як у позитивних, так і у негативних результатах. Перші кроки щодо подолання означеного явища зроблено в м. Вінниці. Зокрема щодо формалізму результати атестації вчителів доводилися до батьківської громадськості у формі творчого звіту [10, арк. 3].

Отже, історико-педагогічний аналіз розвитку професіоналізму вчителів засвідчив, що 70-80-ті роки ХХ століття були періодом активного пошуку шляхів удосконалення методичної роботи з педагогічними кадрами. Зміна парадигми розвитку професіоналізму вчителів відбулася після прийняття Закону Української РСР «Про народну освіту» (1974 р.). Запровадження атестації педагогічних кадрів, визначене в Законі, стимулювало всі ланки системи підвищення кваліфікації до пошуку нових ефективних форм роботи з учителями, спонукало до вдосконалення методичної роботи та виводило самоосвітню роботу освітян на новий рівень. Зокрема було вдосконалено зміст роботи обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів щодо організаційно-методичного супроводу атестації педагогічних кадрів (запровадження нових форм роботи з освітянами; розроблення методичних рекомендацій; рекомендацій щодо складання характеристик учителів, які підлягають атестації, та ін.).

Аналіз архівних джерел свідчить, що запровадження атестації педагогічних кадрів поряд із конструктивним впливом на розвиток професіоналізму вчителів (стимулювання професійного розвитку та творчої ініціативи вчителів, підвищення персональної відповідальності за якість педагогічної праці) мало й організаційні недоліки (примусовість, лібералізм, доведення планових показників результативності атестації).

Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а засвідчує подальшу необхідність комплексного вивчення нормативно-правових та організаційно-методичних аспектів атестації педагогів з метою творчого врахування позитивного досвіду в умовах сучасних освітніх процесів.

Література:

1. Кушнар П. Д. Обласний інститут удосконалення і атестація вчителів / П. Д. Кушнар // Радянська школа. – 1977. – № 6. – С. 97-101.
2. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании, принятые на шестой сессии Верховного совета СССР восьмого созыва 19.07.1973 года. – М., 1973. – 38 с.
3. Положення про порядок проведення атестації вчителів загальноосвітніх шкіл: інструктивний лист № 17-к від 09.12.75 року // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1976. – № 1. – С. 24-29.
4. Про заходи по виконанню постанови Ради Міністрів СРСР від 16 квітня 1974 року № 273 «Про атестацію вчителів загальноосвітніх шкіл»: наказ № 169 від 20.06.1974 року // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1974. – № 17. – С. 8-10.
5. Про підсумки атестації вчителів у 1983 році: лист № 1/1-31-372 від 15.09.1983 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984. – № 4. – С. 18-22.

6. Про підсумки атестації педкадрів шкіл, дитячих будинків та дошкільних закладів УРСР у 1986 році : наказ № 222 від 30.06.1986 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1986. – № 18. – С. 3-12.
7. Про підсумки першого п'ятирічного циклу атестації вчителів та завдання органів народної освіти по проведенню атестаційної роботи у 11-й п'ятирічці : рішення колегії МО УРСР та президії Республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ від 13.08.1980 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1980. – № 19. – С. 5-10.
8. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : збірник документів і матеріалів. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1984. – 108 с.
Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ
Ф. 166. Міністерство освіти України, 1917-2000 рр.
оп. 15.
9. Спр. 9291. Довідки про результати перевірки роботи відділів народної освіти, шкіл, дошкільних закладів та про розвиток народної освіти за 1986 рік, 151 арк.
оп. 17.
10. Спр. 6. Довідки про результати перевірки роботи відділів народної освіти, шкіл, дошкільних закладів та про розвиток народної освіти за 1988 рік, 106 арк.

Жорова И.Я.

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
АТТЕСТАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ (70-80 ГОДЫ XX ВЕКА)

В статье представлены организационно-методические аспекты аттестации педагогических кадров в 70-80 годах XX века. В частности раскрыты особенности аттестации в пилотных областях, внедрение систематической, обязательной аттестации на всей территории Украинской ССР, трансформация эпизодического (передаттестационного) изучения работы учителя в систему оценки педагогической деятельности за пять лет.

Проанализировано нормативно-правовое обеспечение аттестации учителей в 70-80 годах XX века. Представлен количественный и качественный диахронный анализ результатов аттестации педагогов. Отражен опыт работы областных институтов повышения квалификации учителей в аспекте организационно-методического сопровождения аттестации педагогических кадров.

Ключевые слова: аттестация педагогических кадров, нормативно-правовое обеспечение, развитие профессионализма педагогов, институты повышения квалификации учителей.

Zhorova I.Ya.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PEDAGOGICAL STAFF
QUALIFICATIONS' UPGRADING (70-80S OF THE XX CENTURY)

The organizational and methodological aspects of the pedagogical staff qualifications upgrading in 70-80s of the XX century. The attestation (qualifications upgrading) piloting specific features at certain regions (of Donetsk, Lviv, Mykolaiev, Kharkiv, Cherkasy, Chernihiv), introduction of the systematic, compulsory attestation all over Ukrainian SSR, the episodic (pre-attestation) studying of the teacher's work transformation to that of 5 years' period have been particularly revealed.

The teachers' attestation legislative supplement in 70-80s of XX century has been analyzed. The quantity and quality diachronic analysis of the educators' attestation results have been presented.

The regional In-Service teacher-training institutes' work experience gained as for the organizational and methodological aspects of the pedagogical staff qualifications upgrading provision (the new forms of educators' engagement introduction; the methodology instructional materials' development; attestation instructions as for the teachers profiles' design, etc.) has been highlighted.

The attestation constructive effect on the teachers' professionalism development (professional development and educators creative initiative stimulation, personal responsibility for the pedagogical activities' outcomes raise) and its organizational drawbacks (its compulsory, liberal character; reaching the attestation results according its pre-planned indicators) have been defined.

Keywords: attestation of the pedagogical staff, legislative supplement, teachers' professionalism development, In-Service teacher-training institutes.